

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 1:316.4

О. П. Дзьобань, доктор філософських наук, професор;
С. М. Романюк, кандидат філософських наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНА КАРТИНА СВІТУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ

Проаналізовано роль і місце інформації у формуванні сучасної наукової картини світу. Розглянуто інформаційну картину світу як нову сферу існування людини. Визначено проблемне поле, що потребує філософського осмислення при формуванні картини світу в умовах інформатизації сучасного суспільства. Доведено, що інформаційна картина світу виявляється через властивості наукової інформації.

Ключові слова: інформація, світ, картина світу, світоглядні моделі.

Актуальність проблеми. В умовах науково-технічного прогресу та інформатизації соціальної реальності надзвичайно зростає роль філософії як «інтелектуальної терапії». І в цьому плані звернемося до авторитету І. Канта, на думку якого найбільша і, можливо, єдина користь всякої філософії чистого розуму є тільки негативною; ця філософія слугує не «органомом» для розширення, а дисципліною для визначення меж, і, замість того щоб відкривати істину, у неї скромна заслуга: вона оберігає від помилок [1]. Ця функція філософії – оберігати від помилок, як ніколи є значущою в умовах глобальної інформатизації людської діяльності.

Разом з тим **аналіз останніх джерел і публікацій** свідчить про те, що, незважаючи на очевидність необхідності опрацювання проблеми інформаційної картини світу, цю проблему ще не належним чином висвітлено у філософській літературі. Тому **метою** статті є спроба заповнити деякі окремі прогалини у розумінні досліджуваної проблеми¹.

Виклад основного матеріалу. Картина світу є не просто результатом якогось рівня пізнання, а скоріше, навпаки, відображає спосіб і правила діяльності мислення і сенсових відносин. Така картина чи модель світу може

¹ Тема даної статті безпосередньо пов'язана з філософськими дослідженнями в межах комплексної цільової програми НДР «Філософські та філософсько-правові проблеми духовного життя суспільства та формування правової культури особистості», яку здійснює кафедра філософії Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

виражатися в різних «текстах» культури – таких, як писемні пам'ятки, соціальні інститути, продукти матеріальної культури тощо, презентує уявлення людини про світобудову і власне місце у світі. Основною її функцією є не моделювання реальності як такої, а створення системи орієнтації людини у світі, тобто встановлення правил для мислення, ціннісних орієнтирів та норм поведінки і виправдання соціальних інституцій [2, с. 212].

Нинішній етап у розвитку наукової картини світу пов'язаний із формуванням посткласичної науки, що характеризується посиленням процесів дисциплінарного синтезу знань, який зміцнюється, ґрунтуючись на принципах глобального еволюціонізму. Особливістю сучасної картини світу є не прагнення уніфікації всіх галузей знання, а єдність і розмаїття дисциплінарних онтологій. Кожна з них постає частиною ускладненого цілого, конкретизуючи всередині себе принципи глобального еволюціонізму.

Розвиток сучасної наукової картини світу виступає одним з аспектів пошуку нових світоглядних сенсів та відповідей на історичний виклик, висунутий перед сучасною цивілізацією. Загальнокультурний сенс наукової картини світу визначається її включеністю у розв'язання проблем вибору життєвих стратегій людства, пошуку нових шляхів цивілізаційного розвитку. Зміни, що відбуваються у сучасній науці, корелюють з пошуками нових світоглядних ідей, які продукуються у різних сферах культури (філософії, релігії, мистецтві тощо). Сучасна наукова картина світу втілює ідеали відкритої раціональності, її світоглядні наслідки поєднані з філософсько-світоглядними ідеалами і цінностями, що виникають на ґрунті різноманітних альтернативних культурних традицій.

Таким чином, картина світу – це цілісна, осмислена, загальнозначуща знакова система дійсності; вироблений культурою запас значень, сенсів, імен, знаків, цінностей, за допомогою яких можна будувати моделі реального та ідеального світів, стратегії поведінки, плани та сценарії розвитку. Вона обов'язково включає уявну модель світобудови і місце людини в ній, панівні ціннісні орієнтації та пріоритети життєдіяльності людини цього часу.

Картина світу відкривається суб'єктом для себе переважно у формі специфічних внутрішніх переживань, відчуттів, які формуються саме завдяки становленню особистісних сенсів, що вносять неповторні барви в окремі образи та картину світу в цілому. Тому можна сказати, що картин світу є стільки ж, скільки є людей. Феномен картини світу, на думку Т. Кумеди, полягає в розумінні її як специфічного способу духовного засвоєння й емоційно-образного відображення дійсності, пов'язаного з певним мисленням та ментальністю людини [2, с. 213].

Різні напрями сучасної філософії так або інакше в центр своїх концепцій ставлять інформаційний чинник, в якому вбачають технічні зрушення в еко-

номіці від виробництва індустріального до виробництва знання у формі баз даних і баз знань, тобто у вигляді інформаційної картини світу. Інформаційна картина світу сьогодні – це соціокультурна реальність, що підтверджується такими причинами [3; 4].

По-перше, сучасний соціальний світ переживає інформаційно-технічний етап свого розвитку, він існує у формі інформаційної цивілізації. Така форма існування сучасного соціуму має високі темпи змін. Оскільки процес інформатизації зачіпає лише частину соціальних процесів, перетворюючи їх і створюючи нові, то він особливим чином пов'язаний з раніше засвоєними й існуючими формами системи соціальних зв'язків. Система відносин і зв'язків цих соціальних процесів віддзеркалюється в уявленнях і знаннях сучасної людини.

Сучасний світ насичений технікою різної функціональності. Особливе місце у низці технічних пристроїв посідають програмно-апаратні системи. Адже, хочемо ми того чи ні, але суспільна свідомість потребує концептуального характеру осмислення змін, що відбуваються, у зв'язку з революційним характером використання комп'ютерної техніки, що «підсилює» інтелект. З одного боку, така техніка, стаючи засобом переходу людства на новий рівень науково-технічного прогресу, може розвиватися тільки на основі повноцінного, достовірного і вичерпного знання, а з другого – сучасна технологія в усье зростаючому ступені концентрується навколо і на основі виробництва, зберігання та поширення інформації.

Крім власне технічних і технологічних складових, світ сучасної людини став лавиноподібно заповнюватися різною інформацією, тобто принципово змінюється оточення людини, яке багато в чому визначається інформаційною революцією.

По-друге, картина світу є однією з основних буттєвих характеристик людини як суб'єкта, що розуміє і пізнає світ, тому й картина світу трансформується у зв'язку зі зміною інформаційного оточення людини.

Звичними для людини стали інформаційні технології, інформаційні потоки, інформаційні продукти, образи яких закладаються в її свідомість. Ці предмети сьогодні є найбільш тиражованими, такими, що насичують наявний світ людини, так що можна вести мову про формування особливого інформаційного світогляду.

По-третє, інтенсивне дослідження інформації у 1970–1990-ті рр. створило передумови для виділення інформатики спочатку в значний дисциплінарний, а потім й інтердисциплінарний науковий напрям. Саме розвиток інформаційної галузі науки, що розпочався більш ніж півстоліття тому, привів сьогодні до зміни багатьох видів наочної практики, діяльності, власне людини.

Зараз наука перестала виконувати універсальну функцію покладення завдань і об'єктів інформатики. Так, технологічна і споживча сфери соціально-

го життя диктують завдання для більшості досліджень у відповідних наукових царинах. Подальші кроки у розвитку інформатики як дисциплінарної галузі науки багато в чому пов'язані з рефлексією підстав наукової діяльності з окремими дисциплінарними предметами. Однією з таких загальних підстав можна назвати науковий образ світу в його інформаційному аспекті.

По-четверте, інформаційна революція як динамічний соціокультурний процес може спричинити зміну світобачення, ставлення до світу, світогляду людини. Однак змінюються понятійний і теоретичний каркаси науки і філософії. У той же час загальнонаукова схематика і наука в тій соціальній значущості, як вони затвердилися у суспільстві ще з Нового часу, трансформуються разом із розвитком людини і картини світу.

По-п'яте, розвиток інформаційної сфери суспільства актуалізував проблему взаємозв'язку цілей і завдань, засобів і інструментів, цінностей і норм наукового дослідження. Інформаційні технології у вигляді спеціальних обчислювальних процедур і інструментів використовуються сьогодні у більшості наукових напрямів. Сучасний учений виступає як споживачем інформаційних продуктів, так і організатором експерименту, конструктором комунікацій, оператором з оброблення текстів тощо. Для ефективного вирішення завдань йому потрібне не тільки освоєння набору інструментів, а й розуміння принципів, моделей, схем, опираючись на які він зможе розрізнити те, що є власне об'єктом наукових досліджень, і те, що є інструментом для обчислень, моделювання тощо.

Підхід до розуміння того, як складаються відносини між інформатизацією і створенням сучасної картини світу, формується з аналізу діалектики взаємозв'язку суб'єкта і об'єкта в процесі трансформації соціокультурної реальності, тобто створення наукової картини світу на інформаційній основі.

У сучасній науковій літературі термін «інформація» використовується і в категоріальному значенні, і в окремих наукових сенсах. Будемо солідарні з авторитетним дослідником у галузі інформації А. Урсулом і все різноманіт-тя точок зору на інформацію зведемо до двох [5, с. 42–43].

Згідно з однією з них інформація розглядається як властивість усієї матерії, її атрибут. Відповідно до іншої точки зору інформація властива лише самокерованим системам, що становлять біологічну і соціальну форми руху. Протистояння цих точок зору певним чином зберігається в сучасній філософсько-методологічній літературі. Інформацію можна визначити як зміст, що формується у взаємодії матеріальних явищ, де одне репрезентує інше. У цьому сенсі інформація як зміст явища, що репрезентується, відрізняється від наочно-речовинної форми, виступаючої її носієм. Аналогічно цьому й картина світу, яка лежить в основі світобачення людини, репрезентує сутнісні властивості світу і, отже, належить до класу ідеального.

Картина світу є цілісним, глобальним образом світу, який виникає у людини в результаті розумової діяльності в ході її контактів зі світом. При такому тлумаченні картина світу як суб'єктивний образ об'єктивної реальності належить до класу ідеального і потребує опредмечування у знакових формах і в той же час, як і будь-яке утворення, що належить до класу ідеального, має й неопредмечений елемент. Оскільки сукупний досвід людини і людства є багатшим за світ, що об'єктивувався у певних образах картини світу, то елементи останньої можна виявити в різного роду соціокультурних фрагментах життєдіяльності як неусвідомлені елементи життєдіяльності.

На перший погляд становлення інформаційної картини світу вкладається у традиційну схему, яка визначається об'єктом, суб'єктом та засобами пізнання, що входять в основу наукової картини світу. Творцем наукової картини світу, як і раніше, залишається людина, але справа якраз у тому, що поява комп'ютерів, які завдяки мікропроцесорній техніці можуть бути вбудовані практично у будь-який процес, приводить до появи нової форми раціональності – інформаційної. Виникає відносно самостійна і багата інформаційна модель структур, що вивчаються, процесів, відносин пізнаваної об'єктивної і суб'єктивної реальності. Більш того, можна сказати, що інформатизація всієї науки, інтегруючи фрагменти створюваної інформаційної моделі світу, здатна створювати безсуб'єктні бази знань, де пізнавальна діяльність здійснюватиметься за допомогою комп'ютерів. Разом з тим широке проникнення комп'ютерної техніки у соціальне життя людини йде паралельно з інформаційним вибухом. Відомо, що обсяги наукових публікацій у всьому світі сьогодні перевищили все те, що було опубліковано від епохи Відродження і до наших днів, але роздільна здатність індивідуального читання практично не зростає, залишаючись десь на рівні 300 книжкових сторінок у день, тобто не можна читати швидше, ніж відбувається процес засвоєння [6; 7]. Отже, в умовах усе зростаючої кількості наукової інформації виявляється тенденція до зменшення частки знань, якими в змозі оволодіти одна людина, відносно їх загального обсягу в загальнолюдському масштабі. Природно, що можливість людини впоратися з наростаючими потоками інформації суперечить формам, що історично склалися, і методам навчання, орієнтованим головним чином на засвоєння концептуально організованого знання, що посилюється розмежуванням великої науки і можливостями звичайної людини. Тут теж є видимою прогресуюча невідповідність між розвитком науки і включенням її досягнень у наукову картину світу, яка засвоюється суспільною свідомістю.

Однак у фокусі інформаційного вибуху залишається мисляча людина в усій «соціокультурній упаковці», яка тісно пов'язана з її біосоціальною природою. Саме ця обставина примушує звернути увагу на істотну особливість формування наукової картини світу в умовах, коли комп'ютерна техно-

логія не бачить принципових заборон на створення всеосяжної наукової картини світу шляхом сканування всього світового наукового знання.

Усі ці проблеми – лише частина проблемного поля, що потребує філософського осмислення картини світу, яка формується в умовах процесу інформатизації сучасного суспільства, але з точки зору не традиційної схеми суб'єкт-об'єктних відносин, а світу, що самоорганізовується, саморозвивається, в якому пізнаюча людина діє, перетворює, створила комп'ютер, що поклав початок процесу глобальної інформатизації і мікропроцесорних технологій. По-перше, на відміну від приладу або інструменту використання комп'ютера не вносить збурень у пізнавальний процес. По-друге, комп'ютер розширює інтелектуальні можливості того, хто пізнає, а в окремих випадках пов'язаний з приладом комп'ютер може працювати в автономному режимі, виконуючи функції суб'єкта пізнання. Нарешті, комп'ютер – це перетворювач інформації. Під цим розуміється традиційна схема, за якою ми звикли розглядати діяльність людського мозку. На вхід комп'ютера надходять дані, що перетворюються, після чого змінені дані з'являються на виході. Як і будь-який прилад, комп'ютер не може порушувати фізичні закони, але його робота під управлінням програмного продукту відокремлює його від зовнішнього світу, що дає можливість розігрувати в ньому будь-які сценарії, лише б у них дотримувалася внутрішня логіка [8].

Людство досить добре засвоїло, що в основі еволюції органічних форм руху матерії лежить зміна інформації, закладеної в ДНК, а не еволюція організмів як таких. У соціокультурному плані роль генетичної інформації виконують механізми наслідування, навчання та оволодіння знанням. Чималу роль у цьому процесі відіграє форма, в яку «одягнене» знання. Наукова картина світу як форма репрезентування знання сприяє успішному поширенню інформації в ході культурної еволюції. Проте, якщо світ є єдиним, то й картина світу повинна включати шляхи об'єднання причинного і цільового способів самоорганізації [9–11].

Один із шляхів пошуку загального для неорганічної, органічної та соціальної форм механізмів самоорганізації – це аналіз синергетичного підходу. На цьому шляху можливі такі варіанти. Перший – історія системи, в яку вписана соціальна реальність, обмежена історією, починаючи з Великого Вибуху. У цих межах механізми самоорганізації кожного якісного рівня розвитку матерії мають свій певний інтервал. Соціальне в рамках такого підходу – це ступінь, етап об'єктивного розвитку матерії, але в рамках космічного він приречений, оскільки кінець-кінцем є чужим для космосу. Другий – історія соціуму не просто інтервал на тривалому шляху глобальної еволюції, а його сутність, квінтесенція. Цей варіант найбільш розроблений у рамках антропологічного підходу: «Те, що ми очікуємо спостерігати, має бути обмежене умовами, необхідними для

нашого існування» [12, с. 371]. Третій виник у зв'язку з розвитком інформаційної техніки і технологій. Його сутність полягає у тому, що в процесі науково-технічного прогресу в рамках інформаційної технології можливо виникнення інформаційної цивілізації, але не на біологічній основі, а як закономірний етап космічної еволюції. Якщо цей варіант розглядати в рамках самоорганізації і саморозвитку, то синергетичний підхід, ґрунтуючись на незалежності механізму самоорганізації від субстратного підходу, повинен опиратися на інформаційний механізм еволюції матерії. У рамках цього підходу природно припустити, що людина, створюючи штучні інформаційні системи, які самоорганізуються, стоїть біля витоків нової машинної цивілізації, здатної створювати нову інформацію для подальшої еволюції.

Чи не призведе такий поворот еволюційного процесу до зникнення самої людини з інформаційної картини світу? Притаманний людині антропоцентризм висуває відому посилку, що людина здатна перетворювати всі інші істоти і предмети зовнішньої природи у засоби здійснення своєї власної природи.

Якщо людина і людство зуміють оптимізувати свої відносини з природою, то історія соціально організованої матерії виступатиме як саморозвиток людської сутності, що не вимагає переходу до постсоціального. У той же час широкі можливості з інформатизації інтелектуальної діяльності людини перетворять її із сліпого учасника глобальної еволюції на носія керованої еволюції при збереженні дихотомії біологічного і соціального. Причому біологічні і соціокультурні форми організації виступатимуть взаємодоповнюючими, вписуючись у більш загальні закони космічної еволюції. Ось чому у світоглядних підставах сучасної наукової картини світу людство все більше усвідомлює себе не як нескінченно малу частку космосу, а як суб'єкта універсальної дії. Універсальність дії суб'єкт може зберегти або на шляху до того, що традиційно розуміється як соціогенез, де інформатизація допомагає злету творчих можливостей людини, або на шляху включення розумної діяльності в небіологічні форми еволюції, які закономірно продовжать космологічну стадію еволюції універсуму, де інформація – атрибут матерії [8].

Висновки. У розвитку суспільства інформація завжди відігравала все зростаючу роль, оскільки суспільство у субстратному відношенні є соціальною формою руху, а принципи і закони функціонування соціальної форми руху принципово відрізняються в інформаційних механізмах від механічної, фізичної, хімічної і навіть біологічної форм руху матерії тенденцією саморозвитку, що все прискорюється. Еволюція організмів забезпечується генетичною інформацією в ДНК, еволюція людини (культура) пов'язана зі здатністю акумулювати всю накопичену інформацію в картині світу, але роль інформації в ході людської еволюції не обмежена репродуктивним процесом. Частка нового знання є тим успішнішою, чим більшою є кількість людей, що

опановують його, і сьогодні ми можемо цілком безумовно заявити, що інформація перетворилася на ресурс, який при споживанні не тільки не зменшується, а, навпаки, зростає, породжує нову сферу існування людини – інформаційну картину світу. А оскільки йдеться в основному про наукову картину світу, то так чи інакше, але інформаційна картина світу виявляється через властивості наукової інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант ; пер. с нем. Н. Лосского. – М. : ЭКСМО, 2010. – 734 с.
2. Кумеда Т. А. Концепт «картина світу» як об'єкт гуманітарних досліджень / Т. А. Кумеда // Гілея : зб. наук. пр. / голов. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2012. – Вип. 65 (№ 10). – С. 210–214.
3. Петров А. В. Проблемы познания информационных процессов / А. В. Петров // Философия. Человек. Общество. – М., 1998. – С. 118–128.
4. Сеидов Ш. Г. Информационные процессы в условиях глобализации : монография / Ш. Г. Сеидов. – Пенза : Изд-во Пенз. гос. ун-та, 2008. – 205 с.
5. Урсул А. Д. Проблема информации в современной науке : филос. очерки / А. Д. Урсул. – М. : Наука, 1975. – 288 с.
6. Возможности мозга, которые мы не используем [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.faito.ru/archnews/1143697200,1149180607/>.
7. Сколько информации мы запоминаем [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rsd.in.ua/topic/>.
8. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади : монографія / О. П. Дзьобань. – Х. : Майдан, 2013. – 360 с.
9. Милованов В. П. Синергетика и самоорганизация. Биофизическая теория возникновения и эволюции жизни и цивилизации на Земле / В. П. Милованов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 157 с.
10. Хищенко В. Е. Самоорганизация: элементы теории и социальные приложения / В. Е. Хищенко. – Изд. 2-е. – М. : URSS : ЛИБРОКОМ, 2012. – 221 с.
11. Цымбал В. П. Самоорганизация и управление / В. П. Цымбал. – М. : Ирис Групп, 2012. – 117 с.
12. Картер Б. Совпадение больших чисел и антропный принцип в космологии / Б. Картер // Космология: секция и наблюдения. – М., 1978. – С. 369–379.

ИНФОРМАЦИОННАЯ КАРТИНА МИРА: ФИЛОСОФСКИЙ ПОДХОД К ПОНИМАНИЮ СУЩНОСТИ

Дзєбань А. П., Романюк С. Н.

Проанализированы роль и место информации в формировании современной научной картины мира. Рассмотрена информационная картина мира как новая сфера существования человека. Определено проблемное поле, требующее философского

осмысления формирования картины мира в условиях информатизации современного общества. Доказано, что информационная картина мира проявляется через свойства научной информации.

Ключевые слова: информация, мир, картина мира, мировоззренческие модели.

INFORMATION PICTURE OF THE WORLD: PHILOSOPHICAL APPROACH TO ESSENCE COMPREHENSION

Dzeban O. P., Romaniuk S. M.

A role and place of information in forming a modern scientific picture of the world is analyzed. The information picture of the world is examined as a new sphere of human existence. The problem field requiring philosophical comprehension of the world picture formation under the conditions of modern society informatization is defined. It is proved, that the information picture of the world manifests itself through the features of scientific information.

Key words: information, world, world picture, worldview models.

УДК 1:316.3+340.12

*Ю. Ю. Калиновський, доктор філософських наук, професор;
О. М. Аксьонова, здобувачка*

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Досліджено основні форми та засоби правового виховання у контексті їх використання у ВНЗ України. Показано взаємозв'язок морального та правового виховання в процесі розвитку особистості. Визначено основні умови ефективної реалізації правовиховних заходів у ВНЗ нашої країни. Запропоновано основні напрями розвитку правовиховної роботи у ВНЗ України.

Ключові слова: виховання, правове виховання, правова культура, функції правового виховання, засоби правового виховання.

Актуальність проблеми. Процес навчання у ВНЗ передбачає не тільки засвоєння знань, а й усвідомлення певної системи цінностей, серед яких важливе місце посідають правові цінності та ідеали. Вочевидь, в українському суспільстві є дуже поширеним правовий нігілізм (та інші різновиди деформацій правосвідомості), саме тому правове виховання у всіх його формах є актуальним. Особливо важлива правовиховна діяльність для закладів освіти